

Nödåret 1867

Skellefteå Nya Tidning skriver i början av juli 1860 att korngrodnen skadats av hagelblandat regn under 14 dagars tid. Den boskap som fanns hade slaktats under föregående års foderbrist och reducerats kraftigt genom sjukdom.

Den frost som kom i slutet av augusti ledde till knappa skördar både 1860 och 1861. År 1862 blev det missväxt som sedan följdes av flera nya svagår.

År 1866 regnade det 3/8–8/9 med avbrott för tre regnfria dagar. I slutet av september plogade man Storgatan i Skellefteå för att få undan något av den lervälling som det myckna regnandet vållat.

Det blev då inte möjligt att få grödan mogen och torr efter skörden. Detta lade grunden till den fruktansvärda bristen på livsmedel under det stora nödåret 1867.

År 1867 inleddes med ihållande töväder som fick marken att börja grönska. Men så kom kylan som fick grönskan att frysa bort.

Den 22 maj var det minus en grad i Burträsk med nordostlig vind och snödjup 90 cm. Kall blåst, med snödjup. Den 1 juni var det slädföre på landfast is.

Den 17 juni bröt isen och på aftonen blev det storm och mycket regn. Den 19 juni släpptes korna ut men det var snö i skogen, inga löv, inga blåbärsblad och inget gräs.

Men bönderna var tvungna att så om de skulle hinna få någon skörd. Natten mot den 18 juli blev det flera minusgrader. Det mesta frös bort.

De följande frostnätterna under senare delen av augusti och början av september grusade alla förhoppningar.

Det var många tragedier som utspelades i våra trakter under nödåret 1867. Hundarna blev mat. Man försökte i det längsta behålla sin ko, men till slut blev även den slaktad. Kohuden hackades i småbitar, stektes och åts. Det fanns de som åt upp sina kängskor.

Till slut slaktades hästen. Då tog man också bort möjligheten till framtida dagsverken och möjligheten att skaffa hem ved. Man sålde allt som man kunde avstå för att få in mat.

Barnen fick hjälpa till att skaffa föda genom att skala barken av friska furustammar och plocka skägglav och ren- och islandsmossa. Även halm finhackades för att sedan kokas till gröt och väl-ling.

På kommunalstämman den 26 augusti beslöts att 10 kunniga kvinnor skulle åka runt i socknen och lära ut bakning av nödbröd. De hade också med sig en karta över ätliga svampar.

1867 Modern ligger döende medan sonen äter på en känga och en man täljer bark från trädet utanför (Fäderneslandet/Wikipedia)

Detta skedde samtidigt som Sverige hade ett rekordår för spannmålexporten. Nödåren var till stor del ett norra Sverige och norra Finland problem.

Två centrala kommittéer, i Stockholm och Göteborg, åtog sig att ta hand om insamlade medel och vidarebefordra hjälpen till Norrland. Runt om i landet arrangerades soaréer och konserter, auktioner och basarer.

Pengarna började strömma in. Mindre än en vecka efter kommittéernas upprop hade också utlandet börjat engagera sig för nöden i norra Sverige. Det strömmade in kontanta bidrag nästan lika mycket som från insamlingarna i Sverige. Tyskland toppade listan före Norge, Danmark och England. Amerikanska kongressen övervägde att sända ett skepp med spannmål till Norrland.

"Hr Redaktör!

Sedan vi undertecknade, ordförande i Nödhjelps- och undsättnings-komitéerna inom Löfånger, nyss hemkommit från en resa genom socknen för att med egna ögon taga kännedom om tillståndet och nöden, äfvensom för att tillse det tillräckligt förråd af nöddrödsämnen, enligt den nitiska länssty-

1867-11-04 Ordförande i nödhjälpskommittén i Lövånger beskrev situationen i ett brev (Aftonbladet)

I brevet kan läsas bl.a. följande:

På några ställen fanns gröt, kokad af granlaf, äfvensom af den frusna, omogna säden, och det var gräsligast af allt för dess motbjudande utseende och vidriga stank, som uppfyllde hela rummet. Endast den yttersta hunger kan drifva människan att förtära sådan föda.

Den jordegando allmogen befinner sig dock jämförelsevis i bättre ställning såsom egande större tillgång på mjölk. Öfverhufvud finnas hos hvarje bonde 4 eller 5 kor, ty "tillsamurans med mjölk går det väl an", sades det, "att nedsvälja det bäska brödet, men med bara vatten därtill, kan en människa ej uthärda i längden."

Bland den öfriga befolkningen herrskar nöden i än mörkare skepnad. Barnen befunnos mång-enstädes, genom den osunda födan, afmagrade och bleka samt med slapp blick. Föräldrarna af svält oförmögne till arbete, då intet annat under månader förtärts än ofvannämnda nöddrödsämnen, och ingen haft att hjälpa den andra något bättre.

Såsom ett exempel bland de många må anfö- ras, att en hustru hade på hela sommaren ej vågat sig fram till kyrkan för att bliva kyrkotagen, af fruktan att krafterna skulle svika henne att gå den milen.

Ofta hörde vi de orden: "Ack den som blott hade en smula mjöl att blanda i brödet eller lafgröten, då vore ingen nöd."

Undsättningen blev en kapplopning med tiden. Leveranserna med spannmål måste gå sjövägen. Någon annan möjlighet fanns inte.

Det hjälpte varken med spannmål eller pengar i Stockholm när Bottenhavet väl frusit till och isolerat norra Sverige. Under de två månader innan sjöfarten tvingades upphöra hann cirka 10 % av den totala årliga införseln av spannmål komma fram.

Många båtar med nödhjälps kom inte långt för- rän isen hindrade vidare färd norrut. En del av

hjälpn gick via Kattisholmen i Kågefjärden. Men fartygen kunde inte ta sig in för lossning. När fartygen till slut tog sig in ordnade folk stora kläd- kokare som man kokade gröt i. En del var så svultna att de enligt uppgift åt ihjäl sig. En del kräktes men klarade livhanken.

Den 10 maj 1868 (!) begav sig några handlande i Umeå över Kvarken för att från Vasa hämta livs- medel. Transporten skedde på isen och krävde närmare 90 hästar. Den 15 och 16 maj återkom man med 280 mattor ryskt mjöl. Finnarna själva led samma hungersnöd som i Sverige.

Västerbottens läns nödhjälpskommitté skickade omgångar av korn, råg, risgryn och annat. Det ordnades utspisning åt de svältande. Nödhjälps- arbeten skapades i form av dikning och andra dags- verken.

Men många såg sig ingen annan utväg än att hela familjer gav sig ut på vägarna för att tigga och många dog av undernäring. Man räknar med att 500 barn tiggde längs vägarna! De fanns kvar ännu en bit in på 1870-talet.

Men det fanns hinder för att tigga. Fattigvårds- reglementet för Skellefteå kommun från sommar- en 1868 skriver att "Insocknes tiggare må ingen uti nödfall hysa längre än öfver natt vid vite af en rdr rmt vilka medel gå till fattigkassorna". Be- stämmelserna för utsocknes tiggare var än hårdare formulerade.

Men det fanns byar som klarade sig bra. I Ers- mark berörde byastämman inte ens nöden! Men hade sedan 1817 en förordning om att hålla "löst folk" från byn och ingen utomstående fick göra åverkan på byns skog. Det fanns en f.d. soldat som fick nödhjälps men i övrigt ingenting.

Förmodligen klarade sig byn relativt bra genom att alla hemmanen bedrev boskapsskötsel och då fick tillgång till mjölk och kött.

Ostvikskriget

Hela hösten 1867 hade missnöjet vuxit mot den lokala nödhjälpskommittén som leddes av sock- nens herremän.

Nödhjälpskommittén kritiserades öppet för att den inte utförde sitt uppdrag att fördela insamlade gåvor utan krävde att de som fick gåvorna skulle göra någon motprestation.

Fäderneslandet 1867 skildrar nödhjälpsarbetet i Norrland. Från vänster ser vi landshövdingen, kronolänsman och kommunens storbönder, som alla förser sig med nödhjälpsspannmål. Den fattige mannen längst till höger får i slutänden bara en handfull.

Men utlovade nödhjälpsarbeten som utdikningar och väganläggningar kom inte igång snabbt nog och gjorde det omöjligt att få hjälp.

Missnöjet ökade. Speciellt var det handlarna Bergström, Swartling och Markstedt, som man ansåg skodde sig själva på den insamlade nödhjälpen. De vägrade bevilja ytterligare krediter. Skuldsatta som inte kunde betala blev lagsökta och ställda på bar backe.

I början av november beslöt sig bönder från Ostvik och Östanbäck för att samlas på Bonnstans torg klockan tio på kvällen den 13 november 1867. Det var ett trettital man beväpnade med störrar, spett, yxor, liar och några med gevär.

Stadsfiskalen började med att mobilisera stadens försvar. Vakter placerades ut, alla skarpskyttarna

beordrades att inställa sig beväpnade och en kanon ställdes upp vid uppgången till stadskällaren.

Därefter gav sig stadsfiskalen och kronofogden till demonstranterna vid torget. Där inleddes en diskussion med demonstranterna som resulterade i att de vid tvåtiden på natten upp och begav sig hemåt.

Resultatet av det tillsynes misslyckade upproret blev ändå att fattigfolket lyckades skrämja de välbeställda stadsborna så att de blev betydligt medgörligare.

De nödställda fick i fortsättningen lättare att köpa på kredit mot borgen, finfamiljer började anordna utspisning av svältande i stor skala på egen bekostnad – en patron delade på en dag ut trehundra portioner lagad mat – och det blev även lättare att få bistånd från nödhjälpskommittén.

Stadsfiskalen fick däremot stora problem när han skulle göra rättssak av händelsen. Han annonserade upprepade gånger i tidningen för att få uppgifter om ”författaren och kringspridarna av de budkavlar” som hade sammankallat folkmassan. Men trots garanterad anonymitet och en belöning på förmögenheten 100 riksdaler riksmünt, som skulle räckt till en säker räddning undan nöden, så ställde ingen upp som angivare.

År 1868 konstaterade Skellefteå kommuns undersättningskommitté att det i kommunen fanns 76 familjer om tillsammans 434 personer som behövde nödhjälp

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com, www.lokalhistoriaskelleftea.se